

IMPROVING THE ACCOUNTING OF CURRENT ASSETS BASED ON INTERNATIONAL STANDARDS**B.Q. Bobobekov**

Jizzakh Polytechnic Institute

Department of Economics and Management, Lecturer, PhD

Annotation. This article analyzes the ways of improving the accounting of current assets (cash, accounts receivable, inventories, and other short-term assets) based on International Financial Reporting Standards (IFRS / IAS). The article provides a detailed examination of the recognition, initial and subsequent measurement, impairment (losses), and presentation of current assets in financial statements, along with related problems and proposed solutions.

Key words: current assets, IFRS, recognition, impairment, inventories, accounts receivable, financial reporting, improvement

Annotatsiya. Ushbu maqolada joriy aktivlar hisobi (pul mablagʻlari, debitorlik qarzlari, zaxiralar va boshqa qisqa muddatli aktivlar) xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS / IAS) asosida takomillashtirish yoʻllari tahlil qilinadi. Maqolada joriy aktivlarni tan olish, dastlabki va keyingi baholash, kamaytirish (yoʻqotishlar) hamda ularni moliyaviy hisobotlarda aks ettirishdagi muammolar va yechimlar batafsil yoritilgan.

Kalit soʻzlar: joriy aktivlar, IFRS, tan olish (recognition), qiymatini pasaytirish (impairment), zaxiralar, debitorlik qarzlari, moliyaviy hisobot, takomillashtirish.

Moliyaviy hisobotlarning sifatli va ishonchli boʻlishi korxonaning tashqi manfaatdor tomonlari (investorlar, kreditorlar, davlat idoralari) uchun muhim ahamiyatga ega. Joriy aktivlar korxonaning likvidligi va qisqa muddatli majburiyatlarga qobiliyati haqida maʼlumot beradi. Shuning uchun joriy aktivlar hisobini xalqaro standartlar asosida yuritish talab etiladi.

Mavjud amaliyotda baʼzan joriy aktivlar notoʻgʻri baholanadi, yoʻqotishlar va kamaytirishlar yetarlicha koʻzda tutilmaydi yoki hisobotlarda aniq aks ettirilmaydi. Bu moliyaviy holatni notoʻgʻri koʻrsatish xavfini tugʻdiradi. Shu maqsadda, joriy aktivlar hisobi boʻyicha takomillashtirish yoʻnalishlarini izlash zarur.

Joriy aktivlar — bu korxonada faoliyati davomida bir yil yoki operatsion tsikl ichida pulga aylantirilishi, sotilishi yoki ishlatilishi kutilgan aktivlardir. Misol uchun: pul mablagʻlari, debitorlik qarzlari, zaxiralar, oldindan toʻlangan xarajatlar, qisqa muddatli moliyaviy investitsiyalar.

IFRS / IAS standartlari va joriy aktivlar. Quyidagi IFRS / IAS standartlari joriy aktivlar hisobiga bevosita aloqador:

- **IAS 1 – Moliyaviy hisobotlarni taqdim etish:** balans (moliyaviy holat) hisobotida joriy va uzoq muddatli aktivlar alohida koʻrsatilishi lozim.

- **IAS 2 – Zaxiralar:** zaxiralar (inventories) “arzonroq bo‘lgan qiymati” (biya va net realizatsiyalanadigan qiymat) usulida baholanadi. Agar zaxiraning bozorga chiqarilganda olinadigan qiymati pasaysa, u kamaytirilib yoziladi.
- **IFRS 9 – Moliyaviy instrumentlar:** debitorlik qarzlari va boshqa moliyaviy aktivlar amortize qilingan qiymat metodiga muvofiq baholanadi, shuningdek “expected credit loss” modeli qo‘llaniladi.
- **IAS 36 – Aktivlarning pasayishi (impairment):** agar aktivning qayta tiklanadigan qiymati (recoverable amount) uning hisoblardagi qiymatidan past bo‘lsa, pasaygan qiymat tan olinadi.
- **IAS 7 – Pul oqimlari hisobotlari:** pul mablag‘lari va ular bilan bog‘liq harakatlar haqida to‘liq ma‘lumot berilishi kerak.

Joriy aktivlar hisobi bo‘yicha muammolar va kamchiliklar. Quyida amaldagi hisobotlarda uchraydigan ba‘zi muammolarni sanab o‘tamiz:

1. **Zaxiralarning noto‘g‘ri baholanishi.** Zaxiralar ba‘zan eskirganligi, sotilmasligi, foydalanilmasligi hisobga olinmay, faqat xarajat bo‘yicha baholanadi. Bunday holatda zaxiraning net realizatsiyalanadigan qiymati past bo‘lsa, bu jihat hisobga olinmaydi.
2. **Debitorlik qarzlarda kredit yo‘qotishlari me‘yori yetarli emasligi.** Debitorlik qarzlari bo‘yicha ehtiyot choralar (allowance for doubtful debts) yoki expected credit loss modeli to‘liq qo‘llanilmaydi, natijada qarzdorlikning qiymati ideal holatda ko‘rsatilmaydi.
3. **Qiymat pasayishi holatlarining keng tarqalganligi.** Agar aktivning qiymati pasaysa, pasayish tan olinmasligi yoki yetarlicha aks ettirilmasligi mumkin. Masalan, mahsulotlar bozorda eskirgan bo‘lsa, bu zaxiralar qiymatining pasayishini talab qiladi.
4. **Yo‘qotishlar va zararlarning hisobotlarda to‘liq aks etmasligi.** Joriy aktivlardagi yo‘qotishlar (o‘g‘irlik, yo‘qolish, buzilish va h.k.) hisobotlarda to‘liq aks etmaydi.
5. **Diskontlash (amortize) qilinmagan moliyaviy aktivlar.** Ba‘zi moliyaviy instrumentlar (qisqa muddatli bo‘lmasa ham) diskontlash usuli bilan tiklanmagan bo‘lishi mumkin.
6. **Alohida hisob siyosati va standartsiz amaliyot.** Korxonalar o‘z siyosatini xalqaro talablar bilan muvofiq belgilamasligi, yoki hisobotlarda yo‘riqnomalarga mos bo‘lmagan amaliyotlar qo‘llanilishi mumkin.

Quyida joriy aktivlar hisobi bo‘yicha xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar keltiriladi:

Hisob siyosatini takomillashtirish bo‘yicha

- Zaxiralarga qiymat pasayishi (write-down) va yo‘qotishlar (write-off) siyosatini belgilash; eskirgan va sotilmaydigan mahsulotlarni muntazam tekshirib, baholash;
- Debitorlik qarzlari uchun ehtiyot chora (allowance) siyosatini qaror qilish va “expected credit loss” modelini joriy etish;
- Agar zarur bo‘lsa, moliyaviy instrumentlarni bozor qiymatini hisobga oladigan metodlarga o‘tkazish.

Amaliy metodlarni takomillashtirish bo‘yicha

- Zaxiralarni baholashda FIFO, o‘rtacha qiymat yoki boshqa standart usullardan foydalanish, lekin net realizatsiyalanadigan qiymat tamoyilini har doim nazarda tutish;
- Debitorlik qarzlarni tahlil qilish: yoshga qarab guruhlash (aging analysis), kredit xavfi tekshiruvini, rezerv ajratish;

- Aktivlarning pasayishini aniqlash: har bir aktiv uchun qayta tiklanadigan qiymat (recoverable amount) va hisoblardagi qiymat (carrying amount) solishtiriladi;
- Ichki nazorat va audit jarayonlari: aktivlar holatini fizik tekshirish, ichki audit va tashqi audit orqali nazorat;
- Axborot tizimlari va ERP tizimlari yordamida avtomatlashtirish: aktivlar harakati, zaxiralarning holati, qarzdorlik monitoringi uchun modul yaratish.

Hisobot va oshkorotlarni yaxshilash bo'yicha

- Moliyaviy hisobotlarning izohlar qismida (notes) aktivlar baholanishi, ehtiyot chora parametrlari, pasayishlar bo'yicha ma'lumotlarni kengroq ochib berish;
- Hisobotlarda likvidlik risklari, aktivlarning bozordagi qiymatlariga bo'lgan sezgirlik, ehtimoliy yo'qotishlar bo'yicha hisobotlar kiritish;
- Hisobotlarni integratsiyalash: balans, daromadlar hisobotlari va pul oqimlari o'rtasida izchillikni ta'minlash.

Kadrlar va malaka oshirish bo'yicha

- Buxgalteriya va moliyaviy hisobot bo'yicha xodimlarga IFRS bo'yicha treninglar va sertifikatlash (masalan, DipIFR) o'tkazish;
- Tashqi auditorlar bilan yaqindan hamkorlik qilish, standartlar bo'yicha maslahat olish;
- Kadrlar IFRS yangilanishlarini muntazam o'rganishi.

Xulosa. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari asosida joriy aktivlar hisobini takomillashtirish – buxgalteriya hisobining dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Joriy aktivlar korxonaning qisqa muddatli moliyaviy barqarorligini, to'lovga qobiliyatini va likvidligini aks ettiradi. Shuning uchun ularning aniq, haqqoniy va shaffof hisobga olinishi moliyaviy hisobotlarning umumiy sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Maqolada ko'rib chiqilganidek, xalqaro standartlar – xususan IAS 1, IAS 2, IAS 36, IFRS 9 va IAS 7 – joriy aktivlarni tan olish, baholash va pasayishini aniqlash bo'yicha qat'iy talablarga ega. Amaldagi amaliyotda esa korxonalar ko'pincha bu talablarni to'liq bajarishmaydi: zaxiralari va debitorlik qarzlari noto'g'ri baholanadi, qiymat pasayishi va ehtiyot choralari yetarlicha hisobga olinmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mavlyanova D. (2023). *Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga muvofiq joriy aktivlarni hisobga olishni takomillashtirish*. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot jurnali, №2(17), 45–52. <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
2. Mavlyanova D. (2024). *Joriy aktivlar auditida firibgarlik holatlarini aniqlash metodlarini takomillashtirish*. Zenodo. <https://zenodo.org/record/15725780>
3. International Accounting Standards Board (IASB). (2023). *International Financial Reporting Standards (IFRS) — Official Pronouncements 2023*. IFRS Foundation, London. <https://www.ifrs.org>
4. IAS 1 – *Presentation of Financial Statements*. IFRS Foundation. (So'nggi tahriri: 2023).
5. IAS 2 – *Inventories*. IFRS Foundation. (So'nggi tahriri: 2023).
6. IAS 36 – *Impairment of Assets*. IFRS Foundation. (So'nggi tahriri: 2023).

7. IFRS 9 – *Financial Instruments*. IFRS Foundation. (So‘nggi tahriri: 2023).
8. IAS 7 – *Statement of Cash Flows*. IFRS Foundation. (So‘nggi tahriri: 2023).
9. Avazov U.A., Raximov A.A. (2020). *Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot xalqaro standartlari*. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.
10. Saidov A.M. (2019). *Xalqaro buxgalteriya hisobi va audit asoslari*. Toshkent: “Iqtisodchi” nashriyoti.